

ОДСЕК ЗА КОНЗЕРВАЦИЈУ

КОЗЕРВАЦИЈА БОГОРОДИЧИНОГ ТРОНА ИЗ ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ

Затечено стање

Визуелним прегледом трона уочене су пукотине на дрвеним елементима, настале услед неравномерног скупљања дрвета. Столарске везе, којима су елементи међусобно повезани, биле су расклимане или потпуно растављене због деградације лепка и саме конструкције корпуса трона са високим тежиштем.

Видни су били трагови рада инсеката, обично на мекшим деловима даске. Механичка оштећења орнаменталне пластике су последица сушења дрвета и неправилног руковања предметом. Велика површина оштећене полиментне позлате и врста тог оштећења указале су да је предмет дуги низ година погрешно чишћен, неодржаван. Један део позлаћене површине је оштећен коришћењем, а то су површине које су биле у честом контакту са длановима. Чипкаста, густо орнаментисана форма трона и његова висина су очигледно биле проблем за одржавање, а идеалне за сакупљање дебелих наноса прашине, која се понашала као подлога за развој буђи у комбинацији са високом релативном влажношћу. У горњим зонама трона нађени су трагови глодара.

Конзерваторске мере и мере заштите

За потпуно сагледавање проблематике трона једини начин је било његово потпуно расклапање и одређивање специфичних конзерваторских мера за сваки сегмент. Примењене су мере:

- вођење документације о предмету и изведеним захватима
- расклапање склопова трона
- чишћење наслага атмосферске прашине, буђи, фекалија, масноће и воска
- консолидација столарских веза елемената склопа
- консолидација дрвне масе
- излагање предмета хемијском агенсу, циљано на инсекте, буђи и бактерије
- реконструкција недостајућих детаља орнаменталне пластике
- реконструкција полиментне позлате на површини где више нема оригиналног слоја позлате
- чишћење и ретуш бојеног слоја
- заштита и патинирање позлаћене површине

Ток радова

Ради расклапања трона, постављена је алуминијумска скела око њега. Изложене површине орнамен-

1. Богородичин трон после конзервације

1. Throne of Holy Mother after conservation

талне пластике су заштићене од механичких оштећења меканом фолијом. Везе између елемената су растављене тако што су повађени ексери. Ексери су углавном били оригинални, ковани. Извађено је и 8 шрафова новијег датума. Тек по скидању демонтираних кубета, уочен је степен оштећења орнаменталне пластике и евидентиран број недостајућих елемената њихових склопова.

Расклапањем балдахинског дела трона били су ослобођени стубови. Одвојена је леђна даска. Затим су демонтиране бочне стране. За вађење ексера су коришћени дрвени алати, клинови и подметачи од тефлонске фолије како би се избегло оштећење предмета. Сви елементи су обележени и записана је њихова позиција. Цео процес је фотографисан.

Елементи трона су запаковани и обезбеђени тако да су се могли безбедно транспортовати до простора са надзираном температуром и релативном влагом у коме су изведени конзерваторски радови.

По допремању у простор намењен за извођење поменутих радова, предмети су остављени у амбалажи 48 сати, а након завршене аклиматизације одстрањена је амбалажа. Релативна влажност на дан расклапања и паковања била је 60%. Релативна влажност на дан скидања амбалаже била је 54%.

Леђна даска је састављена од предње (орახовина), орнаментисане и позлаћене са осликаним картушом и задње (јеловина), осликане са предње скривене стране. Раздвајањем двеју, највероватније, потпуно независних верзија леђне даске, старије (јелова осликана) која има конструктивну улогу у корпусу трона и млађе (орახовина, дуборез, позлата, осликани картуш) која има искључиво декоративну улогу, откривен је сликани слој на старијој дасци. Флорална композиција је била веома очувана. Надзорно лице је обавештено о поменутом налазу.

Осликана леђна даска је била састављена из два елемента који су се међусобно разишли због кривљења и витоперења даске. Орнаментисана леђна даска је била састављена од четири мање даске. Постојали су трагови коштаног лепила. Растресите насlage атмосферске прашине су одстрањене, усисавањем преко заштитне мреже. Веза између четири елемента орнаментисане леђне даске је поново формирана слепљивањем глутинским лепилом. Глутинско лепило се и у наставку користило приликом лепљења, како због реверзибилности споја, тако и

2. Стање површине пре конзервације
2. Surface condition before conservation

због тога што је првобитно било коришћено при склапању елемената трона. У лепило су, у својству адитива који умањују мане ове врсте лепила, додавани уље каранфилића и глицеринско уље. На местима где су постојале пукотине које теже ширењу, са леђне стране су додате лептирасте, конусне попречне везе. Оне су пласиране у лежишта која су претходно припремљена. Две попречне конусне летве су постављене на обе леђне даске. Њихова улога је да се обезбеди могућност независног осцилирања двеју леђних дасака без међусобног штетног утицаја. Иако инвазиван, овај приступ је сматран исправним због услова у којима се предмет чува и користи.

На осликаној леђној дасци је уметком од јеловог дрвета затворен зазор између елемената те даске. Додато дрво је исте врсте, боје, сличне густине и старије од 80 година. Налаз сликаног слоја на леђној дасци је отворио питање евентуалног окретања даске за 180° око вертикалне осе, што не би реметило њену конструктивну функцију а сликани слој би био доступан јавности. Од те идеје се одустало јер је та интервенција захтевала обраду бочних страница даске које тангирају задње стубове.

Небо са херувимом је састављено из два слоја. Као код леђне даске, видљиви слој (орახовина, дуборез, позлата) је закуцан кованим ексерима на јелову осликану даску која је скривена. Овај склоп је третиран на исти начин као леђна даска.

Стубови су као и већи део трона изведени дуборезањем у ораховом дрвету. Флорални и зооморфни мотиви, карактеристични за дебарску школу дубореза, изведени су у високој дефиницији, некарактеристичној за предмете који ће потом бити позлаћени. Како је грунд, као подлога за болус и на крају злато, у извесној мери ублажио дефинисаност детаља и сакрио најфинији цртеж који је извео дуборезац, тај ниво дефиниције и егзактности форме је остао сачуван на леђним странама два задња стуба које су прекривене леђном даском, што наводи на закључак да је и позлата била изведена на трону док је био у склопљеном стању. Чишћење масноће и гарежи је извршено туферима намоченим у бели шпиритус (white spiritus). Тамо где није било позлате коришћен је и алкохол (алкохол скида полиментну позлату).

Чишћење доњих греда са лавовима је изведено поменутих растварачима и туферима од вате, али је овог пута због дебљине слоја масноће и воска коришћен и скалпел. Лавови изведени у пуној пластици очигледно су били често у контакту са длановима, па су насlage масноће и оштећења позлате у тој зони највећи. Због предстојеће позлате, на деловима трона који су у оваквом стању посебно се инсистирало на одмашћивању. Задовољавајући резултат је постигнут употребом говеђе жучи. Дрво на које се аплицира полиментна позлата мора бити хигроскопно како би та метода функционисала.

Греде рукохвата, попут доњих греда са лавовима, биле су изложене додиру и затрпане масноћом. Чишћене су све док површина дрвета није постала погодна за позлату.

Лева и десна испуна (филунга) су очишћене од гаражи и масноће на већ опробани начин.

Склапање бочних страница трона је изведено лепљењем столарских веза које су претходно механички очишћене од старог лепка. Столарским стегама су подешени углови и налегања. Стегнуте елементи су одстојали 24 сата до довољног стврдњавања глутинског лепка.

Консолидација дрвне масе, где су инсекти својим присуством угрозили механичка својства елемента, рађена је ињектирањем паралоида Б72, раствореног у ацетону. Упорним понављањем ињектирања, канали су попуњени. Крај канала је затваран масом од целулозе, креде и зечијег туткала (да би део пуњен паралоидом био површински хигроскопан и подесан за полиментну позлату).

Балдахински део трона је, осим сопствене тежине, преносио на стубове и тежину пет кубета. Дејство тог оптерећења је било видљиво на спојевима елемената балдахинске зоне трона. Израда независне подконструкције, чијим би се уметањем оптерећење са декоративних елемената пренело директно на носеће, узета је у обзир. Од липовог дрвета (због мале тежине) је изведена пробна подконструкција, чија чврстоћа је производ корпусне спреге. Одлучено је да се решење са подконструкцијом задржи јер је реверзибилно, може се самостално уклонити и терет кубета (око 40 кг) више не оптерећује декоративне панеле балдахинске зоне (3 панела која представљају врхунско занатско умеће дебарске школе).

Кубета су на празној страници која није видљива, белом бојом нумерисана од 1 до 5.

Чишћење кубета је подразумевало одстрањивање наслага гаражи, прашине и измета глодара. На кубету 1 недостајао је један режањ куполе. На кубету 3 недостајала је једна страна.

Израда недостајуће орнаменталне пластике је подразумевала дуборезање у ораховом дрвету: једног режња кубета 1, једне стране кубета 3, крста за кубе 3 и зооморфне фигуре налик змији (лева бочна страна, предњи стуб).

Реконструисани су и делови орнаменталне пластике флоралних мотива на стубовима и на бочним странама.

Трон је, у периоду између 1840. и 1864. године, извео у то време познати дебарски мајстор Митар Станишев (умро је 1864). На левој бочној страни је композиција са његовим потписом. Дуборезана леђна даска је очигледно била рад другог непотписаног мајстора (орнаментика је крупнија и мање вешто изведена). Картуши на њој су датовани у тексту 1864. годином. На њу је аплициран рам за икону са потпуно различитим флоралним мотивом који се на врху завршава круном. На круни се са задње стране налази потпис „Сотир 1963“. Орнаментална пластика рама је такође позлаћена, али овог пута на микстиону.

Елементи трона су запаковани и припремљени за безбедан транспорт до Завода за биоцид и медицинску екологију у Београду, где су у комори са повишеним

3. Расклапање леђне даске

3. Separation of back board

притиском 16 часова били изложени дејству хемијског агенса (гликол оксид) у циљу стерилизације. Комора је 12 сати вентилирана док није постигнут ниво хемијског агенса безопасан по околину. Предмет је затим враћен у простор за конзервацију. Након 24 сати аклиматизације, одстрањена је амбалажа.

Критеријум за позлату је постигнут у договору са надзорним лицем. Закључено је да се ново злато наноси на површине регија где је оригинални златни слој нестао или оштећен у проценту већем од 40%, како би се на тај начин сачувала аутентична површина која је овде и предмет заштите. Приликом проба позлате утврђено је да, наношењем 22,5 carat Orange Double Gold листића (како је спецификовано тендерским захтевом) на полиментну подлогу, добија светлији и сјајнији тон злата.

На пробама позлате, постигнуте су разне нијансе лазура чији је циљ смањење тон-разлике између старог и новог (пробе су рађене на комадима ораховог дрвета који не припадају трону). Усвојен је тон лазура којим је тон-разлика између старе и нове позлате невидљива са раздаљине веће од 1 m. Са мање дистанце постаје све видљивија и не може се помешати старо са новим. Лазурна патина је потпуно реверзибилна и може се одстранити са полиментне позлате без икакве опасности по њу. Одстрањује се медицинским бензином.

Припрема за позлату површина на којима оштећење сеже до дрвета рађена је натапањем дрвета 5% раствором зечијег туткала. Након 24 сата наношен је грунд од болоњске креде, аранђеловачке креде и зечијег туткала.

Грунд је наношен у пет слојева туфкањем, четком одговарајућег облика и тврдоће. Затим је наношен исти грунд у још два слоја, али у потезима. Након потпуног сушења, грунд је брушен шмирглом гранулације 400. На овако припремљену површину, одговарајућом четком нанесена су два слоја болуса, умућена са 5% сечијим туткалом (коришћен је Лефранков болус).

Непосредно пред спуштање златног листића на припремљену површину, болус је квашен са 50% раствором воде и алкохола у циљу реактивирања везива у болусу. Након спуштања, листићи су пресовани ватом; четири сата касније та површина је полирана до високог сјаја, алатком са врхом од ахата. Тако полирана позлаћена површина, бар 10 дана по наношењу злата, патинирана је раније утврђеним тоном лазура. Овако припремљена и позлаћена површина је у задовољавајућој мери отпорна на механичка оштећења.

Опасност по њу, као и за оригиналну позлату, представља прање мокром крпом (из разговора смо сазнали да је на тај начин одржаван трон у прошлости). Уљна патина ће пружити изврстан ниво заштите и од нестручног одржавања. По завршетку радова достављено је и упутство за одржавање.

Током радова вођене су дневне белешке, фотографисане су фазе. У том процесу направљено је 700 фотографија.

Припремљени су елементи трона за транспорт и аклиматизацију на оригиналној локацији. Паковање је извршено на 24 С и 50% релативне влажности. Затечени услови на месту склапања трона били су 19 С и 60% релативне влажности.

Склапање елемената трона је извршено на лицу места обрнутим редоследом од расклапања.

Милан Андрић

4. Површина чишћена за грундирање
4. Surface cleaned for priming

5. Позлата са патином
5. Gilding with patina